

OSMANLI ORMANCILIĞI'NIN GELİŞİMİNDE FRANSIZ UZMANLARIN ROLÜ

Özkan KESKİN*

ÖZET

Bu makale Osmanlı arşiv belgelerine bağlı olarak Osmanlı ormancılığını modernleştirmek üzere Fransa'dan getirtilen orman mühendislerinin faaliyetleri ile ilgilidir.

Osmanlı Devleti, ormanlarla özellikle Tersane ve Tophane ihtiyaçlarının temini çerçevesinde ilgilenmiştir. Dolayısıyla geniş ormanlık alanlar yüzyıllar boyunca tahrip edilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ormanların bilimsel esaslara dayalı olarak idaresi ve muhafazası amacıyla ilk olarak Kırım Savaşı'nın ardından Fransa'dan teknik yardım almıştır. 1857'den itibaren üç grup halinde gelen orman mühendisleri, öncelikle Orman Mektebi'nin açılmasını sağladılar. Ardından Ormancılık alanındaki hukuki boşluğu gidermek amacıyla ilk Orman Lâyihasını hazırladılar. Bunlara ilave olarak orman varlığının belirlenmesi için bazı vilayetlerde saha çalışmaları yaptılar.

Osmanlı ormancılığının modernleşmesi için önemli hizmetlerde bulunan Fransız orman mühendisleri 1878'de görevlerini tamamladılar.

Anahtar Kelimeler: Orman, mühendis, Orman Mektebi, Fransa, modernleşme

Fransız Uzmanların Gelişi

Osmanlı Devleti'nin ormanlara olan bakışında Tersâne ve Tophane gibi askeri tesislerin ve halkın yakacak ihtiyacının karşılanması belirleyici olmuş ve Tanzimat'a kadar olan dönemde bu anlayışta bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu doğrultuda devletin temel kaygısı askeri malzemeler için kullanılacak kerestenin temini ve nakli olduğundan, bu işler için tahsis edilen ormanlık bölgeler koruma altına alınmış ve buraların idaresi de Tersâne-i Âmire'ye bırakılmıştır. Geri kalan ormanların büyük bir kısmı ise halkın neredeyse sınırsız kullanımına açık ve her türlü muhafazadan mahrum olarak yüzyıllarca tahrip edilmiştir. Hâlbuki Avrupalı Devletler özellikle XIX. yüzyıl başlarından itibaren ormanların bilimsel yöntemlerle idaresi amacıyla ihtiyaç

* Dr., Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

duyulan idarî ve hukukî düzenlemeleri uygulamaya koymuş ve ormanların korunması gereken bir değer olduğu yönünde bir bilincin temellerini de atmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde ise ormanların bilimsel esaslar dâhilinde kapsamlı bir şekilde ele alınması ilk defa Kırım Savaşı'ndan sonra oldu. Ancak, ülkede ne ormancılık eğitimi yapılan bir okul, ne de bu işten anlayan bir kadro vardı. Bu nedenle özellikle Nizâm-ı Cedîd döneminde ordunun ıslahı konusunda artarak başvuru¹ ve daha sonraki yıllarda farklı alanlara da yayılan yabancı uzmanlardan faydalanılması yöntemi,² ormanların imarı ve tanzimi için de takip edildi. Her ne kadar 1849'da Keban-Ergani madenleri etrafındaki ormanların verimli şekilde kullanılması için Avusturya'dan iki orman mühendisi ve bir ormancı kalfası³ ile Temmuz 1854'te Fransa İmparatorluk Ormanları Müdürü De Laroux getirilmişlerse de, bunlar daha çok bölgesel ve acil ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan girişimlerdi.⁴

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldaki genişliği 7,5–8,5 milyon hektar tahmin edilen⁵ ormanların müstakil teşkilatının kurulması ve yeni usullere göre ıslahı amacıyla kapsamlı bir planı 1856 yılı sonlarında uygulamaya koydu. Konu ile ilgili olarak Meclis-i Âli-i Tanzimat'ta yapılan görüşmelerde orman ve koru imarının ayrı bir bilim dalı olduğu ve Avrupalı Devletlerin bilimsel yöntemlerle ormanlardan önemli gelirler elde ettiği belirtiliyordu. Avrupa'da olduğu gibi ormanlardan düzenli olarak vergi toplanması, orman fennine aşına bilgili

¹ Yeni savaş taktiklerinin öğretilmesinin yanı sıra, Bahriyeyi ıslah etmek üzere gelen uzmanlar için bkz. Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789–1867)*, TTK, Ankara 2001, s.52; İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinin Modernleşmesinde Yabancı Uzmanların Rolü (1785–1819)", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi (İÜTD)*, S.35, İstanbul 1994, s.177-192.

² Ziraatın geliştirilmesi için 1838'de Hariciye Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Meclis-i Ziraat ve Sanayi'de Fransız Baraşen ve Kor ile birlikte İngiliz Says da görev alıyordu. (Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, Eren, İstanbul 1993, s.258,259). Ayrıca ziraat eğitimi ve uygulama çalışmalarının bir sonucu olarak 1848'de bir Amerikalı uzmanın gözetiminde "Ziraat Talimhânesi" kurulmuştu. (Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren, İstanbul 1998, s.47).

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye (C.ML), Nr:24518 /10 Mayıs 1849; BOA, İrade Dahiliye (İDH), Nr:10979 /15 Mayıs 1849

⁴ Bâbı Âli Evrak Odası (BEO), Divân-ı Humâyûn Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM), Nr:12/1 /30 Temmuz 1854.

⁵ BOA, Yıldız Perakende Orman Ma'âdin Ziraat (Y.PRK.OMZ), Nr:1/9; Le Vie Jonquièrre, *Histoire de L'Empire Ottoman*, Paris 1914, s.621.

kadroların yetiştirilmesine ve bu alanda uzmanlaşmış kişilerin istihdamına bağlıydı. Oysa ne Müslüman, ne de gayrimüslim tebaa içinde böyle bir uzman kadro vardı. Bu sebeple yurtdışından uzman getirilmesi fikrinin ağırlık kazanması üzerine, önce Fransa Kralı Louis Philippe zamanında orman memuru olan Lokran'ın ismi ön plana çıktı. Fakat bu mühendisin ismen talep edilmesinin uygun olmayacağı düşüncesiyle karardan vazgeçildi ve orman fennini bilen iki kişinin Fransa Devleti tarafından tespit edilmesine ilişkin talep Paris Sefareti'ne bildirildi.⁶

Birkaç ay sonra Paris Sefareti'nden gelen tahrirâtta, Aleksandr Estem ve Louis Tassy⁷ adındaki iki orman mühendisi ile ön kontrat yapıldığı bildiriliyordu. Buna göre mühendislerin her birine 6000 Frank maaş, 11.000 Frank olağanüstü harcamalar karşılığı olmak üzere senelik 17.000 Frank ödenecekti. Ayrıca, senelik 3000 Frank ev kirası ve bir defaya mahsus olarak da 2500 Frank yol harcırahı tahsis edilmesi kontratta karara bağlandı. *Malûmat ve maharet erbâbından* olan iki mühendis mukavelede yer alan toplam 5000 Franklık yol harcırahlarını sefaret aracılığıyla aldıklarından İstanbul'a hareket etmek üzere haber bekliyorlardı. Paris Sefareti ödenecek maaşların Osmanlı idarecilerince yüksek görülebileceği ihtimaline karşı mühendislerin başlangıçta 20.000 Frank istediklerini, ancak 17.000 Frank'a razı edildiklerini belirtiyor ve bu türden meslek erbabının kendi memleketlerinde kazandıklarından daha fazla almadıkça gelmeyeceklerine dikkat çekiyordu.⁸ Paris Sefareti'nin tahrirâtı üzerine iki mühendisin memuriyetlerinin ilgisinden dolayı Ticaret Nezâreti'nde istihdamlarına 19 Mayıs 1857 tarihli irade ile karar verildi.⁹

⁶ BOA. İrade Meclis-i Mahsus (I.MMS) Nr:331 (7 Aralık 1856).

⁷ 1816'da doğan Tassy 1836'da orman mektebine girdi. Koruculuk ve amenajman umum kontrolörlüğünün yanı sıra 1848-1852 yılları arası Versay Ziraat Enstitüsünde, 1868-1882 yılları arası Paris Milli Ziraat Enstitüsünde silvikültür profesörlüğü yaptı. 1857-1862 ve 1865-1868 yılları arasında sekiz sene müddetle Fransa tarafından Osmanlı Devletine tahsis edilen bir heyetin başında bulundu. Orman amenajmanıyla ilgili eserinin yanında Cezayir ormanları, dağların ve sel yataklarının ıslahına ait raporları da bulunmaktadır. Tassy 13 Aralık 1895'te Aix-en-Provence'de öldü. (H. Nadir Kutluk, "Türkiye'de Yabancı Orman Mühendisleri: I Tassy", *Orman ve Av*, S.6, Ankara 1943, s.150-151).

⁸ BOA. İrade Meclis-i Vâlâ (I.MVL), Nr:16327, Lef 1 (7 Nisan 1857). Daha önce takdim olunan mühendis Milye'nin mazeret bildirmesi üzerine yerine Aleksandr Estem tayin edilmişti.

⁹ BOA. İMVL. Nr:16327 (19 Mayıs 1857); Bekir Koç, "Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S.10, Ankara 1999, s.153.

Yabancı orman mütehassıslarının Osmanlı Devleti'nde görevlendirilme nedenleri birkaç başlık altında toplanabilir. Buna göre iki mühendis "*Esbâb-ı siyasiye ilcâsıyla Avrupa Hey'et-i Düveliyyesine mümâşat etmek ve hoş görünmek, peyda-yı vukûf olunamayan fûnûn ve 'ulûm-ı mütenevvia tahavvülât ve tebeddülâtından istifade etmek, bizde henüz tatbik edilmeyen fenn vesair mevâddı tatbik ve ta'mim ettirmek*"¹⁰ üzere davet edilmişti.¹¹

Yazışmalardan bir buçuk ay sonra İstanbul'a gelen Tassy ve Estem ile diğer yabancı uzmanlarla olduğu gibi mukavele imzalandı. Buna göre iki mühendise maaş ve diğer alacaklarının ödenmesi hususunda *Osmanlı Devleti'nden güvenilir bir sarraf kefil gösterilecekti*. Ayrıca bir tercüman, bir kavas ve dört adet at tahsis edilecekti.¹² Mukavelede yer alan maddelerin 7 Ağustos 1857 tarihli irâde ile onaylanması üzerine, Osmanlı ormancılığının modernleştirilmesinde önemli izler bırakacak olan Fransız orman mühendisleri resmen göreve başladılar.¹³

¹⁰ BOA. Ticaret Ziraat Orman Ma'âdın Nezaretleri -Dosya (T), Nr:3128/20.

¹¹ Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati esnasında uğradığı Fransa'da orman gelirlerinin bütçedeki payını görmesi üzerine, Fransa kralından orman mütehassısları istediği şeklindeki iddiaların kronolojiyle ve tarihi gerçeklerle ilgisi yoktur. [Bu iddialar için bkz. Halil Nadir Kutluk, "Ormancılıkta Kanunlaştırma Hareketi", *Orman ve Av*, S.6-8, Ankara 1942, s.130; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 1995, C.VIII, s.450. Söz konusu yanlışlık aynı yazar tarafından daha sonra düzeltilmiştir. Bkz. Halil Kutluk, "Fransız Ormancıları Nasıl Getirildi? Orman Mektebi Kimlerin İsteği İle ve Ne Suretle Açıldı?", *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Girerken 1857-1957*, Ankara 1957, s.18-19]. Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya olan borçları sebebiyle orman mühendislerinin bu ülkeden geldiği, aslında borçların geri ödemelerini garanti altına almak amacıyla Osmanlı ormanlarının ihale ile satışına zemin hazırlayacak bir orman nizamnamesi hazırladıkları yolundaki zorlama iddialara da şüpheyle yaklaşılması gerekir. [Bu iddia için bkz. Yücel Çağlar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ormancılık ve Gelişimi", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)*, C.6, İstanbul 1985, s.1565,1566]. Çünkü mühendislerin geldiği tarihlerde, Osmanlı Devleti Fransa'dan henüz bir kez borçlanmıştır ve daha sonra alınacak borçların istikametini tespit etmek imkânsızdır. Ayrıca, söz konusu tarihte ormanlar Osmanlı Devleti'nin diğer kaynaklarına oranla oldukça az gelir getirmektedir. Örneğin 1276 (1859) ve 1277 (1860) bütçesinde orman gelirleri Aynaroz ve Sisam gelirlerinden sonra 428.000 kuruşla sondan üçüncü sırada yer alır [Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Belgeler, C.XIII, S.17'den ayrı basım, TTK, Ankara 1989, s.71]. Dolayısıyla, ormanlardan elde edilen gelirlerin Fransa'dan alınan borçların yanında çok küçük bir yekûn tuttuğu görülür. Bu sebeple Fransa'ya olan borçlar ile orman mühendislerinin gelişi arasında bir bağ olduğu iddiasını kabul etmek mümkün değildir.

¹² BOA. İMVL. Nr:16518 Lef 7 (10 Temmuz 1857); BOA. Maliyeden Müdevver (MAD) Nr:10571, s.1.

¹³ BOA. İMVL. Nr:16518 (7 Ağustos 1857).

Öte yandan, 1838'de memleketin imarı amacıyla kurulan Nafia Meclisi, ehliyetsiz kişilerin elinde kalarak kuruluş hedefinden uzaklaşmıştı. Bu nedenle Nafia Meclisi'nin yetkisine giren demiryolu yapımı, küçük yolların tanzimi ve köprü yapımı ile ilgili meseleler Meclis-i Tanzimat'a geliyordu. Hâlbuki bu tür konular uzmanlık bilgisini gerektiren meseleler olmasının yanı sıra, işleri zaten yoğun olan Meclis-i Tanzimat'ın diğer önemli konuları ele alması zorlaşıyordu. Bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak üzere ülkede yol, köprü, kanal gibi imar faaliyetlerini müzakere etmek ve Nafia Meclisi'nin bir şubesi olmak üzere 31 Ekim 1857'de Meclis-i Ma'âbir kuruldu.¹⁴ Yeni meclis, miri ormanların muhafazası, ağaç kesim vaktinin belirlenmesi, orman memurlarının tayinine dair lâyiha tanzimi, bentler, su kemerleri, köprü ve kanalizasyon inşaatı gibi imar faaliyetleri ile ilgili görüşlerini beyan etmekle de görevliydi.¹⁵ Bu nedenle Tassy ve Estem ile birlikte başka alanlarda uzman bazı yabancı mühendisler de Meclis-i Ma'âbir'e üye olarak tayin edildiler.¹⁶

Tassy ve Estem, bir yandan Meclis-i Ma'âbir'deki görevlerine devam ederken, diğer yandan da Midilli, Gelibolu, Çanakkale, Teselya ve Sinop civarında arazi çalışmalarında bulunarak ormanların keşfi ve haritalarının tanziminde görev aldılar.¹⁷ İki mühendis bir yıl sonra görev sürelerinin yakında biteceğini bildirerek, yeniden istihdamlarının Osmanlı Devleti'nin onayına bağlı olduğunu ifade ettiler. Bu sebeple verilecek kararın 3 ay önceden kendilerine bildirilmesinin kontratları gereği olduğunu belirtilerek, devletin bu konudaki tutumunu öğrenmek istediler. Ticaret Nezâreti'nin, Meclis-i Ma'âbir'de adı geçen mühendislere ihtiyaç duyulduğunu Bâbü'lî'ye bildirmesi üzerine kontrat müddetleri uzatıldı.¹⁸

¹⁴ BOA. İMMS. Nr:452 (31 Ekim 1857); Ali Akyıldız, a.g.e., s.264.

¹⁵ BOA. İMMS. Nr:540 Lef 3; BOA, Meclis-i Tanzimat Defteri Nr: 1, s.69,70.

¹⁶ BOA. İMMS. Nr:452 (31 Ekim 1857); *Ziraat Vekaleti Mütahhasıs Raporları Orman Kısmı (Mütahhasıs Raporları)*, Milli Matbaa, İstanbul 1927, s.4; Ali Akyıldız, a.g.e., s.264. Ziraat Vekaleti Mütahhasıs Raporları Orman Kısmı, 1866'da Türkiye'ye gelen Fransız orman mühendisi Bricogne'un 1872-1877 yılları arasında yazdığı makalelerden oluşmaktadır. Fransa'da yayınlanan "*Revue des Eaux et Forêts*" adlı dergide yayınlanan makaleler daha sonra Osmanlı Devleti adına Nantes'ta ormancılık eğitimi alan Mehmed Fahreddin tarafından tercüme edilmiştir.

¹⁷ *Mütahhasıs Raporları*, s.6,7.

¹⁸ BOA. İDH. Nr:27915 (12 Ocak 1859).

Orman keşif ve ıslah faaliyetlerinin yanında, Tassy'nin en önemli hizmeti, ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nin kendi orman mühendislerini yetiştireceği Orman Mektebi'ni kurmasıydı.

Osmanlı Devleti'nde İlk Orman Mektebi'nin Kuruluşu

Sadece iki yabancı mühendis ile işlerin üstesinden gelinemeyeceğinden, öncelikle Fransız mühendislere yardımcı olmak amacıyla temel ormancılık bilgilerine sahip orman memurlarının yetiştirileceği bir mektep açılması gerekiyordu. Fakat umumî mekteplerde hem Fransızcaya âşına, hem de ormancılık eğitimine başlayacak kadar matematik bilen öğrenci bulunmuyordu. Bu nedenle Mekteb-i Harbiye ve Hendesehâne-i Berrîye öğrencileri arasından iyi Fransızca bilenlerden, Erkân-ı Harbiye zabıtlarından ve dışarıdan birkaç kişi ile beraber toplam 10- 15 kişinin ormancılık eğitimi görmek üzere seçilmesi uygun görüldü. Öğrencilerin tespiti için Seraskerlik ve Tophâne Müşirliği'ne gerekli yazılar yazılırken, dersane olarak kullanılmak üzere Ticaret Nezâreti'nde bir yerin tahsis edilmesine karar verildi.¹⁹

Tüm çabalara rağmen yeni kurulacak Orman Mektebi'ne bazı sebeplerle öğrenci bulunamıyordu. Orman İdaresi'nin geleceğinin güven vermemesi ve öğrencilerin mezuniyetten sonra hemen göreve başlayamama ihtimali öğrenci sayısını etkileyen en önemli faktördü. Ayrıca, Osmanlı tabiiyetinde olup "tahsil-i ibtidaisini" tamamlamış olanların azlığı da bir diğer etkendi. Hâlbuki yeni öğretime temel oluşturabilmek için istenen derecede eğitime sahip olanları bulabilmek oldukça önemliydi.²⁰ Neticede öğrenci temini konusunda adı geçen yerlerden yardım alınamadı. Bu nedenle Tercüme Odası kâtiplerinden Osman Ragıp, Ali, Osman, Sadullah, Behçet ve Tahrirat-ı Ecnebiye Odası memurlarından Markar'ın mektebe talebe olarak kayıtları yapıldı. Dersleri verecek Fransız mühendisler Türkçe bilmediklerinden ve okutulacak kitapların Fransızca olmasından dolayı talebelerin bu dili bilmelerine özen gösterildi.²¹

¹⁹ BOA. İMVL. Nr:16327 (19 Mayıs 1857); Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar 893-1339 (1487-1923)*, İstanbul 1948, s.180.

²⁰ *Mütehasıs Raportları*, s.6.

²¹ BOA. İMVL. Nr:17314 (11 Temmuz 1857); Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C.1-2, İstanbul 1977, s.589,590.

İlk Orman Mektebi'nin açılma hazırlıkları devam ederken, Ticaret Nezâreti'nde mektep için ayrılan birkaç odanın oturulamayacak kadar harap olduğu anlaşıldı. Dolayısıyla eğitime ayrılan odaların tamir edilmesi gerekiyordu. Keşif çalışmaları sonucunda söz konusu tamiratın 2060,5 kuruşa yapılabileceği belirlendi ve tamirata başlandı.²²

Tamirattan sonra eğitime başlayan Orman Mektebi'nde Fransızca eğitim yapılıyordu. Louis Tassy mektep müdürlüğü ile birlikte pek çok dersin muallimliğini de yürütüyordu. Öğrenciler teorik derslerin ardından, hava koşullarına bağlı olarak Alemdağ'a gidiyor ve burada uygulamalı dersler görüyorlardı.²³

Yaşanan tüm sıkıntılara rağmen eğitim gören dokuz talebe bazı devlet ricâlinin de hazır bulunduğu imtihanda başarılı olarak şahadetnâme almaya hak kazandılar. Böylece Ocak 1861'de Orman Mektebi ilk mezunlarını vermiş oldu. Tassy tarafından 3 Ocak 1861'de hazırlanan listede mezunların derslerdeki başarı durumlarına göre isimleri şöyleydi.²⁴

- 1- Markar Efendi
- 2- Osman Efendi
- 3- Retik Efendi
- 4- Artin Efendi
- 5- Hüseyin Efendi
- 6- Rıza Efendi
- 7- Nazif Efendi
- 8- Rüşdü Efendi
- 9- Mehmed Efendi

²² BOA. İ.DH. Nr:25295 (7 Ağustos 1857); Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihî Vesikalar*, s.179.

²³ BOA. İ.DH. Nr:27611 (13 Kasım 1858). Alemdağ'ında yapılan tatbiki derslerin sadece yol masrafı 3000 kuruş tutuyordu. Öğrencilerin 1869 yılı kitap, levazımat ve diğer masrafları 15.784 kuruş 20 para tutmuştu. (BOA. MAD. Nr:11253,s.159).

²⁴ BOA. İ.DH. Nr:31473 Lef 3 (3 Ocak 1861).

Orman Mektebi'nin ilk mezunları, Orman Nizamnâmesi'nin uygulamaya konamaması ve bütçenin uygun olmaması gibi sebeplerle hemen göreve başlayamadı. Ancak mektepte hoca mevcut olduğundan yeni öğrenciler alınmaya devam edildi.²⁵ Bunun üzerine mezunlar Orman Mektebi'nde iki buçuk sene tahsil edip altı ay önce şahadetnâme aldıklarını, o tarihten beri istihdamları konusunda bir gelişme olmadığını bildirdiler. Mektebe başlarken menfaatlerini bu tahsil uğruna feda eden ve hiç biri servet sahibi olmadığından zor duruma düşen mezunlar, "...ilerüde hudmet ve istikametimize göre hudmetimizden ziyade iltâf-ı seniyyeye nâil olacağımızı şimdiden rânâ biliyoruz lâkin şu dakikadaki ızdırab ve perişâniyetimize başka çare bulunmadığı..."²⁶ belirterek zaruretlerinin giderilmesi için Ticaret Nezâreti'ne müracaatta bulundular.²⁶ Bu gelişme üzerine Ticaret Nezâreti, Belgrad Köyü civarındaki 12.000 hektar ormanlık alanın haritasının çıkarılmasında, Orman Mektebi muallimlerine mektep mezunlarının yardımcı olmasına karar verdi. Böylece, hem mezunların orman arazisi ölçüm çalışmalarına alışmaları sağlanarak eğitimlerinin sonuçları görülmüş olunacak, hem de nizami kesimle bentlerin suyuna zarar gelmeksizin ıslah edilerek en az 1000 kese gelir elde edilecekti. Çalışma sırasında mühendisler ve mezunlar devlete ait binalarda ikamet edeceklerdi. Mezunların zorunlu ihtiyaçları için bir miktar maaş da bağlanacaktı.²⁷ Tüm bu gelişmelerin ardından ilgili karar 5 Ağustos 1861 tarihli irâde ile yürürlüğe girdi.²⁸

Ayrıca mektep mezunlarından Osman ve Artin, Louis Tassy'nin orman yetiştirilmesi ve idaresi hakkındaki bazı notlarını bir kitap haline getirerek Türkçeye tercüme etmişlerdi. Orman Mektebi öğrencilerinin memuriyete tayin edildiklerinde bu kitapların yanlarında talimat niteliğinde bulunmasının faydalı olacağı düşüncesiyle 200 adedinin Türkçe-Fransızca olarak basılması uygun

²⁵ BOA. İDH. Nr:31473 (30 Mart 1861); Takvim-i Vekayi (TV), Nr:612 (11 Mayıs 1861); *Mütehassıs Raporları*, s.6.

²⁶ BOA. İDH. Nr:31900 Lef 3 (4 Haziran 1861).

²⁷ BOA. İDH. Nr:31900 Lef 1 (15 Temmuz 1861).

²⁸ BOA. İDH. Nr:31900 (5 Ağustos 1861); *Mütehassıs Raporları*, s.7; BEO. Ayniyât Defteri Nr:747, s.72.

görüldü. Böylesine yararlı işlerle uğraşanları teşvik etmek amacıyla iki öğrenciye beşinci rütbeden nişan verilmesi kararlaştırıldı.²⁹

İlk mezunların ardından, Tassy ve Simon'dan dersler alan on öğrenci 1867'de eğitimlerini tamamlayarak Orman Mektebi'nden mezun oldu. Orman Mektebi'nin ikinci grup mezunlarının üçü Türk, üçü Rum, üçü Ermeni biri de Museviydi. Bunlar Nuri, Razi, Kadri, Anglidis, Zaharyadis, Basyadis, Hekimyan, Karnik, Gabriyel ve Mois Efendilerdi.³⁰ Fakat eldeki kadro memleketin ihtiyaçlarını karşılayabilecek sayıda olmadığı gibi, mevcut eğitimde bazı aksaklıklar da yok değildi. Örneğin Mekteb-i Âli seviyesinde olması icap eden Orman Mektebi'ne vilayet ve livaların ibtida derecesindeki rüştiyelerden çıkan talebeler kabul ediliyordu. Orman memurlarına olan ihtiyaç, öğrencilerin yeterli eğitimi almadan memur olarak göreve başlamalarına neden oluyordu. Bu nedenle kendi gayretleri ile başarılı olan birkaç öğrenci dışında mektepten bu dönem mezun olanlar gerekli bilgiye sahip olmadan mezun edilmişti.³¹

Yaşanan eksikliklerin giderilmesi için öncelikle mektep nizamnâmesinin hazırlanması ve eğitimin kurs niteliğinden çıkarılarak daha ileri seviyelere yükseltilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Tassy'nin 1868'de Fransa'ya kesin olarak dönüşünden sonra mektepteki ağırlığı giderek artan ve ilerleyen yıllarda Orman Mektebi'ne müdür olan Simon, 1871'de eğitimi yeniden yapılandırarak Orman Mektebi Nizamnâmesi'ni kaleme aldı.³² 4 Ocak 1871 tarihinde yürürlüğe giren ve on üç maddeden oluşan nizamnâmeye göre Maliye Nezâreti'ne bağlı mektebin dershânesi, numunehânesi ve bir de kütüphânesi olacaktı. Mektepteki eğitim süresi iki yıldır. Eğitime her sene 1 Eylülde başlanacak ve ertesi yıl 15 Temmuzda tatile girilecekti. Öğrenciler devam etmekte oldukları sınıfa ait imtihanları vermeden üst sınıfa devam edemeyeceklerdi.

²⁹ BOA. İDH. Nr:31975 (22 Ağustos); BEO. A.DVN.MHM. Nr:33997; BEO. Ayniyât Defteri Nr: 784,s.135; TV. Nr:620 (1 Kasım 1861); Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihî Vesikalar*, s.202.

³⁰ S. İhsan, "Ormanlarımızın Tarihçesi", Orman Mekteb-i Âlisi Mecmuası, Dersaadet 1333, S.2, s.60. Mois Efendi Kütahya ve Karahisar Sancakları orman müfettişliği ve terfien Cezâir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti sermüfettişliği görevlerinde bulunduktan sonra, Bahriye Nezâreti'ne intisab ederek miralay rütbesiyle Tercüme Kalemi ve Muhaberât-ı Ecnebiye Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. (Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1928, s.135).

³¹ BOA. T. Nr:3128/20.

³² Orman Mektebi Nizamnâmesi için bkz. BOA. Meclis-i Tanzimât Defteri Nr:3, s.11-13; Düstür I. Tertip II. Cilt, s.296-299; Halil Kutluk, *Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihî Vesikalar*, s.273-276.

Mektepte şu dersler okutulacaktı:

- 1- Türkçe.
- 2- Arazinin veya cisimlerin ölçekli olarak haritasının tanzimi.
- 3- Kimya ve İlm-i Hikmet'e dair temel bilgiler.
- 4- Tabiat tarihinin ormanlarla ilgili bölümleri.
- 5- Ağaç ekimi, imarı ve muhafazası.
- 6- Ağaç kesim ve nakil usulleri.
- 7- Emlâk tasarrufu ve ormanlara dair olan kânun ve nizâmlar.

Öğrenciler mektepteki derslerin ardından, her sene 15–20 gün ormanlarda uygulamaya yönelik dersler görüyorlardı. Bu dersler için İstanbul civarındaki Belgrad Köyü ormanları seçilmişti. Zaman zaman Maliye Nâzırı'nın da hazır bulunduğu mezuniyet imtihanları özel bir komisyon tarafından yapılıyordu. Komisyon, mektep müdürü ve hocaların yanı sıra, Orman Meclisi'nden ve Maliye Nezâreti'nden tayin edilen ikişer azadan meydana geliyordu. Sınavda başarılı olanlar "*müfettiş-i sâni unvanıyla*" memurîn defterine kaydedilerek, ihtiyaç oldukça imtihandaki başarı sırasına göre istihdam ediliyorlardı. Memuriyete tayin olunamayanlar açıkta kaldıkları süre zarfında müfettiş-i sâniliğe ait olan maaşın yarısını alıyorlardı. Mektebe alınacak öğrencilerin 18–25 yaşları arasında olması öngörülürken, bu tür bir işte çalışmalarına engel olabilecek hastalık veya fiziksel engellerinin olmadığına dair Mekteb-i Tibbiye'den bir belge almaları gerekiyordu.³³

1871'de yapılan düzenlemeden sonra eğitime önce Darphâne binasında başlandı. Ancak, buranın yanması üzerine mektep, Adliye Nezâreti'nde ayrılan bir bölümde faaliyetine devam etti. Daha sonra sırasıyla Sultan Mahmud Türbesi karşısındaki Maarif binası, ardından Vefa Sultanisi olarak kullanılan Mehmed Rüşdü Paşa Konağı ve nihayet Orman ve Maden Mektebi olarak

³³ BOA. Meclis-i Tanzimât Defteri, Nr: 3, s.11–13; Mütchassis Raporları, s.19; Halil Kutluk, "Türkiye'de Yabancı Orman Mütchassisları III- Simon", *Orman ve Av*, Ankara 1943, S.12, s.436-437.

birleştirilmesinden sonra Maliye Nezâreti'ndeki bir daire mektep binası olarak kullanıldı.³⁴

Daha önce de belirtildiği gibi mektepte ders veren Fransız hocalar Türkçe bilmediklerinden öğrencilerin bu dile aşina olmaları gerekiyordu. Bu durum ilk zamanlarda mektebe alınanların büyük bir kısmının gayrimüslim öğrencilerden oluşması sonucunu da beraberinde getirdi. Ancak Fransız orman mühendislerinin ülkelerine dönmelerinden sonra, derslerin Türkçe yapılmaya başlanmasıyla Müslüman öğrencilerin sayısı da giderek arttı. Örneğin 1867'de Orman Mektebi'nden mezun olan on kişiden sadece ikisi Müslümandı. 1869'da mezun olan sekiz kişinin hepsi gayrimüslimdi. 1878'deki on mezunun altısı, 1881 mezunlarının ise tamamı Müslümandı.³⁵

Mektepte eğitimlerini tamamlayan talebelerin büyük bir kısmı müfettiş-i sâni unvanıyla kademeli olarak vilayetlere tayin edilirken,³⁶ bir kısmı da Orman ve Ma'âdin İdaresi Tahrirât ve Muhasebe Kalemlerinde görevlendiriliyorlardı.³⁷ Mektepteki eğitim kalitesi yine de beklenen düzeyde değildi. Hatta nizamnâmede mektebe alınacak öğrencilerin temel matematik bilgilerine sahip olması gerektiği ifade edilmesine rağmen, istenilen vasıflardaki talebenin azlığı iki yıl olarak düşünülen tedrisatın üç yıla çıkarılmasına sebep oldu. Buna rağmen devlet erkânı tedrisâtın oldukça memnun görünüyordu. Bilhassa Maliye ve Maarif Nâzırları imtihanları yakından takip ederek bu memnuniyetlerini açıkça gösteriyorlardı.³⁸

Orman Mektebi, açıldığı 1857 yılından orman ve maden eğitiminin birleştirildiği 1880 yılına kadar toplam 78 mezun verdi.³⁹ 1880'de Orman ve Ma'âdin Mektebi'nin kurulmasıyla daha önce ayrı ayrı yapılan orman ve maden eğitimi de aynı çatı altında toplandı.

³⁴ S. İhsan, a.g.m., s.59; Said Paşa, *Hâtırat*, Dersaadet 1328, C.2, s.7.

³⁵ S. İhsan, a.g.m., s.60-61.

³⁶ Mektebin 1869 mezunlarından Mihran Efendi 1876 yılında Manastır Vilayetine müfettiş-i sâni olarak tayin edilmişti. [BOA. İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD), Nr: 1466 /3 Nisan 1876].

³⁷ BOA. Ticaret Ziraat Orman Ma'âdin Nezaretleri-Defter, (Td) Nr:1561, s.61.

³⁸ Ruznâme-i Ceride-i Havadis (RCH) Nr: 1971 (15 Ağustos 1872); *Mühassıs Raporları*, s.20.

³⁹ S. İhsan, a.g.m., s.60-61. Mektebin 1857'de ilk kuruluşundan 1892'ye kadar olan mezunların listesi için bkz. S. İhsan, a.g.m., S.2, s.60-62. Ayrıca, Mektebin Ermeni mezunlarının isimleri için bkz. Kevork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar-1 İstanbul Yazıları*, Aras, İstanbul 2002, s.139-142.

Orman Lâyihası Hazırlık Çalışmaları

Tanzimatın ilanının ardından ormanlarla ilgili bir lâyiha kaleme alınmıştı. 1840'da yürürlüğe giren 22 maddelik orman lâyihası, yeni gelir kaynakları arayışlarının bir sonucuydu. Ancak ormanlardan vergi vermeden faydalanan halk yeni düzenlemeye büyük tepki gösterdi. Bu duruma bazı görevlilerin uygulamadaki suiistimalleri de eklenince lâyiha bir yıl sonra kaldırıldı.⁴⁰ Bu tecrübenin ardından Türkiye'de ormancılığın modernleşmeye başladığı yıllarda hazırlanan 1858 Arazi Kanunnamesi'nin bazı maddeleri ormanlar hakkında bazı yenilikler getiriyordu.⁴¹ Ormanlarla ilgili ayrıntılı hükümler ihtiva etmeyen Arazi Kanunnamesi'nin 19, 27, 28, 29, 30, 91, 92, 94, 104 ve 106. maddeleri ormanları ele alıyordu. Bu maddeler miri arazi üzerindeki ağaçlardan istifade şekillerini, alınacak vergileri, ortak kullanıma ait olup köy ve kasabalara tahsis edilmiş olan baltalıkların hukuki durumlarını düzenliyordu. Ayrıca müstakil veya müşterek tapu ile tasarruf olunan ormanlık ve pınarlık alanlardan ne şekilde tarla açılacağı gibi daha çok mülkiyet ve basit kullanım şekilleri de Arazi Kanunnamesi'nde tespit ediliyordu. Ancak, başka bir kanunnamenin arasına serpiştirilen birkaç madde ile ormanlarla ilgili sorunların üstesinden gelinmesi beklenemezdi.

Hâlbuki Avrupalı Devletler, ormanların muhafazasını ve ağaç kesimini düzenleyen kanunları bir süredir uygulamaktaydılar. Örneğin daha 1181'de, kraliyet ormanlarında meydana gelen suiistimalleri önlemeyi amaçlayan bir kanunun İngiltere'de uygulandığı biliniyordu.⁴² Fransa'nın 21 Mayıs 1827 tarihli Orman Kanunu'nda yer alan hükümlerin bir çoğu ise 1669'da kabul edilen emirnâmelerden alınmıştı. Hatta Fransa'da 1537 tarihli bir ferman ormanlarla ilgili önemli tedbirleri ihtiva ediyordu. Avusturya'da da ormanları düzenleyen ayrıntılı bir nizamnâme 1852'de yürürlüğe girmişti.⁴³

⁴⁰ Lâyihanın özellikleri ve kaldırılışı hakkında bkz. Özkan Keskin, *Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul 2005 (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi), s.9-12.

⁴¹ Arazi Kanunnamesi için bkz. Düstur I.Tertip, I.Cilt, s.165-199.

⁴² M. Bülent Köprülü, "Türk Hukukunda Orman Mülkiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFİM)*, C.XIV, S.3-4, İstanbul 1948, s.753.

⁴³ M. Bülent Köprülü, "Cibal-i Mubaha ve Sahih Vakıflara Ait Ormanlarla Baltalıkların H. 1274 Tarihli Arazi Kanunnamesine Nazaran Hukukî Durumları", *İÜHFİM*, C.XV, S.2-3, İstanbul 1949, s.725.

19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde ormanları düzenleyen müstakil bir nizamname hâlâ mevcut değildi. Meclis-i Âli-i Tanzimât'ta yapılan müzakerede ormanlar hakkında daha önce hazırlanan nizamnamenin titizlikle uygulanmadığı, ihtiyaç duyulan düzenlemenin yapılması halinde ormanların kontrol altına alınabileceği belirtiliyordu. Ayrıca, nizamname hükümleri çerçevesinde mültezimlere ihale edilen ormanlardan büyük gelir elde edilebilirdi. Bu amaçla Ticaret Nezâreti'nde konuya vâkif kişilerden bir komisyon teşkiliyle çalışmalara başlandı.⁴⁴

Kararın ardından ana hatlarını Fransız orman mühendisi Tassy'nin tespit ettiği iki ayrı metin hazırlandı. Bunlardan birincisi "*Devlete ait ormanlar yani eşhâs uhdesinde olan ve kasabât ve kurâyâ mahsus bulunan korular ve baltalıklar ile ahalinin muhtaç olduğu cibâl-ı mubâhadan ma'dâ olan mirî ormanları hakkında nizamname lâyihası*" başlığını taşıyordu. 1862 Orman Lâyihası olarak adlandırılan bu metin 4 kısım ve 68 maddeden meydana geliyordu.⁴⁵ Mirî ormanların idaresi, orman memurlarının sınıfları ve görevleri, her türlü suiistimal halinde yapılacak muhâkeme ve uygulanacak cezalar ilk defa bu nizamname ile tespit ediliyordu. İkinci metin ise iltizam, taahhüt veya imtiyaz yoluyla mirî ormanlardan ağaç kesmeye yetkili olanlara uygulanacak muamelât hakkındaki *Şartname Lâyihasıydı*. Başlangıçta otuz sekiz madde olarak hazırlanan, ancak daha sonra bir madde daha eklenen Şartname Lâyihasında orman mukavelelerinin tanzimine, ödenecek vergilere ve mültezimlerin yükümlülüklerine açıklık getiriliyordu. Ayrıca, Tersâne ve Tophâne'nin ihtiyacı olan kerestelerin tedariki konusunda da hükümler yer alıyordu.⁴⁶

Devlet ormanlarını yeniden yapılandırmayı amaçlayan bu yeni düzenlemeye Tersâne'den büyük tepki geldi. Eskiden beri Tersâne-i Âmire'ye ait olan bazı ormanların idaresinin lâyiha ile başka bir daireye geçmesine izin verilecek olursa, ileride gemi yapımlarında bazı sıkıntılar yaşanabilirdi. Dolayısıyla Tersâne ihtiyacı karşılandıktan sonra, geri kalan ormanların yeni nizama uygun olarak keşif ve muayenelerinin yapılması ve haritalarının çıkarılarak taliplerine ihale edilmesi gerekiyordu. Böylece, Tersâne işleri sekteye uğramadan hazırlanan lâyiha tatbik edilebilirdi.⁴⁷

⁴⁴ BEO. Âmedi Kalemi (A.AMD) Nr:69/45.

⁴⁵ Lâyiha için bkz.BOA. İ.DH. Nr:33929 Lef 2 (13 Temmuz 1861).

⁴⁶ BOA. İ.DH. Nr:33929 Lef 3 (13 Temmuz 1861).

⁴⁷ BOA. İ.DH. Nr:33929 Lef 1 (19 Ekim 1862).

Konunun ayrıntılı olarak müzâkeresi için Meclis-i Bahriye Reisi ile azadan Miralay Hasan Bey ve Meclis-i Ma'âbir'den Dolef ile lâyiha hazırlayıcısı Tassy, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye bağlı Kavânin ve Nizamât Dairesi'ne çağrıldılar. Tersâne yetkililerine göre Osmanlı Donanması'nın her cins ağaca ihtiyacı vardı. Ormanların mültezimlere ihale edilmesiyle büyük miktarda kereste kesileceğinden gemi inşaatlarında aksamalar meydana gelebilirdi. Bu sebeple lâyiha hükümlerinin, Tersâne için ağaç kesilmeyen Kuşadası'ndan İskenderun'a kadar olan sahil şeridinde ve Varna ormanlarında tatbik edilmesi daha yerinde bir karar olabilirdi. Kademeli olarak yapılacak yeni düzenlemeden fayda görülmesi halinde, uygulama alanı ormanların tamamını kapsayacak hale getirilebilirdi. Bahriye Meclisi reisinin izahları üzerine nizamnâmenin ormanların tamamına uygulanmasının yaratacağı sakıncalar üzerinde görüş birliğine varıldı. Sonuçta layihanın deneme amaçlı olmak üzere Bahriye yetkilileri tarafından belirlenen yerlerde tatbik edilmesine karar verildi. Ayrıca, Tersâne kerestesi hakkındaki usulün Tophâne kerestesine de uygulanması isteği üzerine şartnâmeye bir madde daha ilave edildi.⁴⁸ Belirtilen hususlar 28 Kasım 1862 tarihli irade ile resmîyet kazandı ve lâyiha yürürlüğe girdi.⁴⁹

Bazı değişikliklere uğramakla birlikte Tassy tarafından hazırlanan nizamnâme ve şartnâme lâyihaları Osmanlı ormancılığı için önemli bir adımdı. Çünkü 1870 tarihli Orman Nizamnâmesi'nin ilanına kadar yürürlükte kalan ve ona temel oluşturan 1862 Orman Lâyihası etraflıca hazırlanmış ilk hukukî düzenlemeydi.

II. ve III. Grup Fransız Orman Mühendislerinin Gelişi ve Faaliyetleri

Orman Mektebi'nin ilk mezunlarını vermesinden bir yıl sonra, 1862'de Tassy ülkesine döndü.⁵⁰ Aradan üç yıl geçmişti ki, 1865'te Korsika ormanları muhafızlığı görevini yürüten Tassy, Meclis-i Ma'âbir ikinci reisliğinde istihdam edilmek üzere tekrar çağrıldı. Paris Sefareti vasıtasıyla yürütülen yazışmalar

⁴⁸ Aynı belge.

⁴⁹ BOA. LDH. Nr:33929 (28 Kasım 1862); BEO. Ayniyât Defteri Nr:450, s.170.

⁵⁰ H. Nadir Kutluk, "Türkiye'de Yabancı Orman Mühendisleri: I Tassy", s.152.

sonunda Tassy yeni kontratının eskisine uygun olması, her yıl iki ay izin verilmesi ve kontratının bitiminde dönüş masraflarının ödenmesi şartlarıyla İstanbul'a gelebileceğini bildirdi. Kontrat şartlarının uygun görülmesiyle Tassy Osmanlı Devleti'nde ikinci defa istihdam edilmiş oldu.⁵¹

Bu arada 1857'de gelen Aleksandr Estem Fransa'ya döndüğünden tüm yük Tassy'e kalmıştı. Geniş sahalara yayılan imparatorluk ormanlarının haritalarını yapmak, ıslah planlarını çıkarmak ve buna göre teşkilatını kurmak için daha geniş bir uzman kadrosuna ihtiyaç vardı. Bu sebeple Tassy'nin de yardımlarıyla Mayıs 1866'da Bricogne, Godcaux, Simon ve Chervau'dan oluşan ikinci grup Fransız orman mühendisleri İstanbul'a gelerek göreve başladılar. Mühendislerle birlikte dört tane de bekçibaşı getirildi.⁵² Tassy'nin teklifi üzerine yeni gelen her mühendisin yanına bir kolcu ve Orman Mektebi mezunlarından birinin ikinci sınıf mühendis olarak tayiniyle dört ayrı komisyon kuruldu.⁵³ Bosna, Tırhala, Kazdağı ile Karaman Eyaleti'ne tayin edilen komisyonlar bu yerlerde bulunan ormanları incelemekle görevlendirilmişlerdi.⁵⁴ Komisyonlara masrafları karşılığı toplam 179.000 kuruş tahsis edildi. Orman Mektebi öğrencilerinden Artin Efendi de 3000 kuruş maaşla ve birinci sınıf mühendis olarak Tassy'nin maiyetine verildi. Komisyonlar görevlerini tamamladıktan sonra bir rapor hazırlayacaklardı ve tüm raporlar Tassy tarafından kontrol edilecekti.⁵⁵

Komisyonlar, kendilerine bırakılan orman bölgesinden diğer ülkelere kereste satışı için ayrılacak ağaçları yanlarında bulunan damgalı çekiçlerle damgalayacaklardı. Eski zaptiye askerlerinden seçilecek kolcular da ormanda kalarak komisyonun damgaladığı ağaçların başkaları tarafından kesilmesine engel olacaklardı. Kolcular ayrıca Orman Lâyihası hükümlerini uygulayarak ruhsatlı kesimlerden alınacak vergiyi tahsil edecekler ve böylece ormanlardan kereste kesilmesini bir düzen altına alacaklardı.⁵⁶

⁵¹ BOA. T. Nr:697/84 (1 Nisan 1865).

⁵² *Mütehasas Raporları*, s.7.

⁵³ BOA. T. Nr:699/28 (28 Haziran 1866).

⁵⁴ BOA. İ.MMS. Nr:1302 (20 Temmuz 1866); *Mütehasas Raporları*, s.7. Komisyondaki mühendislere gerekli olan teçhizatın alımı için Bank-ı Osmani Paris Şubesi vasıtasıyla 2620 Frank tahsis edilmişti. (BOA. MAD. Nr:9259, s.15).

⁵⁵ BOA. İ.MMS. Nr:1302 (20 Temmuz 1866). Bu çalışma kapsamında Tassy Mart 1867'de Karaman ve Kazdağı'na harekete ederken, adı geçen yerlerin idarecilerinden kendisine yardımcı olunması istenmişti. (BEO. Sadaret Mektûbi Kalemî Mühimme (A.MKT. MHM) Nr:379/27).

⁵⁶ BOA. T. Nr:699/28 (28 Haziran 1866).

Eylül 1866'da komisyonlar belirlenen bölgelere giderek görevlerine başladılar. Ancak yöre halkı komisyon üyelerinin sorularına doğru cevap vermekten sakınıyordu. Komisyonların işlerini zorlaştıran bu durum karşısında önceden belirlenen yollar değiştirilmek zorunda kalınıyor ve ormanların kuytu yerlerinin keşfi adım adım yapılıyordu. Bütün sıkıntılara rağmen 7-8 ayda çalışmalarını tamamlayan komisyonlardan Karaman'a gidenlerin bölge ormanları hakkındaki gözlemleri şöyleydi: "*Nehre mücâvir bulunan muntkalar emvâlin naklindeki suhûlet dolayısıyla az zamanda tahrib edilmişlerdir. Gerek ot yetişmesi için gerek tarla açmak için ikâ' olunan harikler hayli tahribâta sebep olmuş ve hâlâ da olmakda bulunmuşdur. Küçük kutrda bulunan ağaçlar işlenmelerinin kolaylığı dolayısıyla evvela kesilmişlerdir... Ağacın kurumasına sebep olacak tarzda derin cerihâlarla reçine istihsâli usulü bu havâlide yegâne vasuta-yı tenvîr olan çıra aneliyesi, ve katran imali vekâyi-i cariyedendir. Sonra her nev' eşcâr her mevsimde kat'iyâta tâbi tutulmaktadır ki baltalıklar için pek fena netice verir. Ra'y tamamen serbestdir. Yalnız sahaların vusatu ve sürülerin küçüklüğü râ'yın te'sirât-ı muzırrasını tahfif edebilmektedir.*"⁵⁷

Komisyonlar çalışmalarını tamamladıktan sonra bazı ormanların müzayedesine çalışıldı. Özellikle teşkilat için lazım olan meblağı temin etmek amacıyla Bosna ormanlarından Simon'un damgalayıp kıymet takdirlerini yaptığı 5 milyon fiçı tahtası imaline müsait 52.000 meşenin ihalesi yapıldı. Aynı tarihte Kazdağı ormanlarından 500.000 m³ mamûl karaçam ve Karaman Vilayeti Kurucaova ormanından 100.000 m³ mamûl sedir ağacının ihalesi ilan edildi ise de bu ihaleler gerçekleştirilemedi.⁵⁸

Kurulan dört komisyon çalışmalarını henüz bitirmişti ki, Osmanlı ormancılığında önemli bir yere sahip olan Louis Tassy, hastalığını gerekçe göstererek Nisan 1868'de Fransa'ya döndü.⁵⁹ Tassy'nin arkasından 1869'da

⁵⁷ *Mütehasıs Raporları*, s.9. Bu izahattan, ormancı kadrosunun henüz tam olarak oluşturulamadığı ve orman memurlarının görevlerinden hayvan otlatma usullerine kadar pek çok düzenlemeyi içeren 1862 tarihli Orman Lâyihası'nın her yerde uygulanamadığı anlaşılmaktadır.

⁵⁸ *Mütehasıs Raporları*, s.11.

⁵⁹ *Mütehasıs Raporları*, s.14. Bunun üzerine devlet, Meclis-i Ma'âbir'de dokuz sene görev yapan ve Orman Mektebi'ni kurarak pek çok ormancının yetişmesine vesile olan Tassy'e mükâfat olarak üçüncü rütbeden nişan verilmesini kararlaştırdı. (BOA, İ.DH. Nr:40081 /21 Mayıs 1868). Ayrıca Tassy'ye kontratı gereği dönüş harcırahı olarak 2000 Frank ödenecekti. (BEO, A.MKT. MHM. Nr:405/64 /23 Mart 1868).

Godchaux'nun da memleketine dönmesiyle yabancı uzman sayısı iyice azaldı. Hâlbuki bu sırada, 1870'de ilan edilecek olan Orman Nizamnâmesi'nin hazırlık çalışmalarını yürütülüyordu. Dolayısıyla bu son gelişmeler bazı bölge ormanlarının kontrol altına alınarak keşfi ve Tersâne ve Tophâne'ye lazım olan kerestenin vaktinde tedariki için yeni uzmanların istihdamını zorunlu kılıyordu. Bu durum karşısında Fransa'dan daha çok sayıda orman mühendisinin getirilmesi için çalışmalara başlandı. Bâbîâlî, ihtiyaca binaen 23 mühendis talep etse de, ancak 3 mühendisin getirilmesi mümkün olabildi. Ayrıca, Tassy'nin gidişiyle 1,5 yıldır boş kalan orman başmühendisliği görevine mevcut mühendislerden en kıdemlisi olan Bricogne'un senelik 16.000 Frank maaşına 4000 Frank zam yapılarak atanması uygun görüldü.⁶⁰

1870'de Fransa'dan getirilen üçüncü grup orman mühendisleri arasında Galmiche ve Montrichard adındaki iki yeni uzmanla birlikte, 1866'daki ikinci grup mühendislerle gelip daha sonra Fransa'ya dönen Godchaux da bulunuyordu. Yeni teşkilatın icrâsı ve muhtelif mukataat satışlarının düzenlenmesi için Godchaux Tuna Vilayeti'ne, Galmiche Kastamonu Vilayeti'ne, Montrichard da Arnavutluk'a gönderildi.⁶¹

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin ilk Orman Nizamnâmesi yürürlüğe girdiğinden keşif çalışmalarına hız verilmişti. Ancak 15 Eylül 1871'te kontratı biten Chervau, 1873'te de Galmiche kendi istekleriyle Fransa'ya döndüler.⁶² Geride kalan Fransız mühendisler ise Orman Nizamnamesi'nin daha geniş alanlara yayılması için henüz keşif ve muayenesi yapılmamış bölgelere gitmeye devam ettiler. Bu anlamda Arnavutluk'taki faaliyetlerini tamamlayan Montrichard, 1873'te Kıbrıs ormanlarının keşfi, orman haritalarının tanzimi ve alınması gereken tedbirlerin tespiti göreviyle adaya gönderildi. Montrichard'ın hazırlamış olduğu rapora göre adadaki ormanlar 1 milyon hektar olup, bunun 200.000 hektarı arazi-i mezruada, 100.000 hektarı da mahsuldâr topraklarda bulunuyordu. Halkın ihtiyaçlarını karşılaması için ayrılan 100.000 hektar ormanlık alan neredeyse tamamen tahrip olmuştu. O zamana kadar muhafazaya dikkat edilmediğinden köylüler diledikleri gibi ağaç kesebilmişlerdi. Hatta

⁶⁰ BOA. İDH. Nr:42127 (27 Aralık 1869).

⁶¹ Halil Kutluk, "Türkiye'de Yabancı Ormancılar", *Türk Ormancılığı Yüzüncü Tedris Yılına Giderken, 1857-1957*, Ankara 1957, s.186; *Mühassas Raporları*, s.18,19.

⁶² *Mühassas Raporları*, s.23.

adada bulunan fabrikalarda kömür yerine odun kullanılıyordu ve uygulama devam ederse ormandan eser kalmayacaktı. Bunun önüne geçmek için fabrikaların maden kömürü kullanması sağlanmalı ve yakacaklarını ormanlardan sağlayan halk mağdur edilmeden sıkı muhafaza tedbirleri alınmalıydı. Ancak bu tedbirler mevcut şartlarda gerçekleşemeyeceğinden, ilk etapta 1200 kuruş maaşla bir adet ikinci sınıf orman müfettişinin ve 250 kuruş aylıkla 4 adet orman piyade korucusunun istihdam edilmesi gerekiyordu. Montrichard'ın raporu Kıbrıs ormanları ile ilgili çarpıcı bilgiler veriyordu. Nitekim adadaki orman varlığının tehlikede olduğunu gösteren rapora istinaden ihtiyaç duyulan memurlar kısa süre sonra göreve başladılar.⁶³

Osmanlı Devleti'ndeki çalışmalarına devam eden uzmanlardan Başmühendis Bricogne ile Godchaux, Simon ve Montrichard'ın kontratları 1878 yılına kadar her yıl yenilendi.⁶⁴ Ancak Eylül 1878'de kontrat müddeti dolacak olan Başmühendis Bricogne'un bir sene daha istihdamı gündeme geldiğinde devlete olan maliyeti tartışılmaya başlandı. Şûrâ-yı Devlet, Bricogne'un aylık 1666 Frank olan maaşının 75 Osmanlı lirasına denk olduğunu ve bu miktarın çokluğundan maaşın kâime olarak ödenmesini teklif etmeyi düşünüyordu. Eğer Bricogne teklifi kabul etmezse ya diğer Fransız mühendislerle *tesviye-i maslahat olunacak* ya da bu görevi yapabilecek başka biri bulunacaktı. Bricogne teklif üzerine zaten az olan maaşının kaime olarak ödenmesi halinde ailesinin zor duruma düşeceğini belirterek resmen istifa etti.⁶⁵ Tasarruf amacıyla yapılan bu girişim devletin yerli kaynaklara dönmesine neden oldu. Yapılan araştırma sonucunda Orman Meclisi azasından Nazif Bey'in yabancı dile âşina olduğu, teftiş, tahkik ve harita tanzimi gibi görevleri lâıykıyla yerine getirebileceği anlaşıldı. Bu nedenle Nazif Bey açık bulunan orman başmühendisliği görevine tayin edildi.⁶⁶ Bricogne'un ardından Mart 1878'de

⁶³ BOA. İDH. Nr:46870 (13 Eylül 1873).

⁶⁴ BOA. İŞD Nr:1470(5 Nisan 1876); BOA. İDH. Nr:60101 (3 Kasım 1876); BOA. İŞD. Nr:1694 (22 Mayıs 1877).

⁶⁵ BOA. İŞD. Nr:1955 Lef 1 (26 Ocak 1878). Bricogne'un müracaatı üzerine kendisine dönüşünden sonra üçüncü rütbeden Mecidi nişan verilmesi uygun görüldü. (BOA. İDH. Nr:63213 /10 Kasım 1878).

⁶⁶ BOA. İŞD. Nr:1955 (21 Mart 1878). Bricogne'un 15.000 kuruşu geçen maaşından, 2150 kuruş Nazif Bey'in maaşına, 1072,5 kuruş Tahrirat Müdürü Emin Bey'in, 1100 kuruşun da Cemil Bey'in maaşlarına ilave edildikten sonra 7.000 kuruş hazineye teslim edilecek ve kusura diğer memurlara dağıtılacaktı.

geri kalan Fransız orman mühendislerinden Simon, Godchaux ve Montrichard da kendi istekleriyle Fransa'ya döndüler.⁶⁷ Böylece Mayıs 1857'de başlayan Fransız orman mühendislerinin Osmanlı Devleti'ndeki hizmetleri 1878 yılında sona erdi.

Fransız orman mühendislerinin dönüşünden sonra Osmanlı ormanları yaklaşık otuz beş yıl yerli orman mühendis ve memurları tarafından idare edildi.⁶⁸ Bu tarihten sonra ormanların tanzimine yönelik olarak ikinci teknik yardım I. Dünya Savaşı'nın ortalarında Osmanlı Devleti'nin savaş müttefiki Almanya'dan alındı. Bu doğrultuda Almanya'dan 5 uzmandan oluşan heyet ile iki müfettiş getirildi. Heyet refakatlerine verilen yerli orman memurları ile birlikte bir vilayette çalışmalarda bulunacaktı. İki müfettiş de teftiş ve tetkik usullerini Osmanlı mühendislerine öğretecekti.⁶⁹

Sonuç olarak, Osmanlı devlet adamlarının Tanzimat'tan sonra başlattıkları yeniden yapılanma sürecinin bir ürünü olarak görebileceğimiz bu hadise, Osmanlı ormancılığında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Ülkenin imarı ve refahı konusunda çaba sarf eden ve Avrupa'yı tanıyan yönetici sınıfın talebi ile Fransa'dan getirilen uzmanların çalışmaları, Osmanlı ormanlarının modern yöntemlere dayalı ıslah ve idaresine yönelik girişimlerle sonuçlanmıştır. Devletin o zamana kadar askeri ihtiyaçların karşılanması ve halkın kereste ve yakacak ihtiyacının temini noktasında ilgilendiği ormanlar, teknik anlamda ilk defa bu tarihten sonra ele alınmaya başlanmış ve ormanlar ekonomik anlamda gelir getirebilecek bir zenginlik olarak telakki edilmeye başlanmıştır. Bu da bir zihniyet dönüşümünü beraberinde getirmiş ve ormanlık arazilerin tespiti, muhafazası ve işletilmesi için gerekli idari ve hukuki altyapının oluşturulması zarureti doğurmuştur. Bütün bu dönüşüme vesile olan Fransız uzmanların çalışmaları üç ana başlıkta toplanmaktadır. Saha ya da arazi keşif çalışmaları ile mevcut orman varlığı tespit edilmeye çalışılırken, kurulan Orman Mektebi ile ülkenin ihtiyacı olan bilgili elemanların

⁶⁷ Halil Kutluk, "Türkiye'de Yabancı Ormancılar", s.185-186. Godchaux'un 1880'de senelik 20.000 Frank maaşla tekrar istihdamı düşünülmüşse de, daha sonra bu karardan vazgeçildi. (BOA, Yıldız Resmî Mâruzât (Y.A.RES), Nr:5/80 /6 Haziran 1880).

⁶⁸ 1884 yılında Almanya Orman İdaresi'nde görevli bir orman memuru Osmanlı Devletine gelmek istediğini bildirmiş, ancak kendisine ihtiyaç olmadığından talebi geri çevrilmişti. (BOA, T. Nr:529/9).

⁶⁹ İktisadiyât Mecmuası, Yıl 1, S.13, 25 Mayıs 1916, s.6.

yetiştirilmesine gayret edilmiştir. Böylece ormancılık alanında bilgili eleman açığının büyük bir bölümünün yerli kaynaklardan karşılanması imkanı ortaya çıkmıştır. 1870'te yürürlüğe giren Orman Nizamnâmesi ormancılık alanında ilk düzenleme olmasının da ötesinde, yaşanan hukuki boşluğu doldurması bakımından da ayrı bir anlam ifade etmektedir. Nizamnâmede ormanların tasnifi yapılarak mülkiyet konularına açıklık getirilmiş, hayvan otlatılmasının ve baltalıkların kullanımını sınırlandırılarak suiistimaller engellenmek istenmiştir. İlk olmasından dolayı nizamnâmede ortaya çıkan eksiklikler ileriki yıllarda yapılan tadilatlarla giderilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE FRENCH SPECIALISTS IN THE DEVELOPMENT OF THE OTTOMAN FORESTRY

Based on the Ottoman archival documents, this article is related to activities of the forest engineers those who had been brought from France to modernize the Ottoman forestry.

The Ottoman State was interested in the forests in particular to supply with the necessities of the Tersane and the Tophane. Consequently, vast wooded areas were destroyed through the centuries. After the Crimean War, The Ottoman State for the first time got technical assistance from France to manage and to protect the forests in scientific manner. Those French forest engineers came in three groups from 1857 on managed to open the Forest School (Orman Mektebi) in the first place. Thereafter they prepared the first 1862 Forest Regulation (1862 Orman Layihası) to get rid of legal gap in the forestry. Besides, they made fieldworks to establish the forest wealth in different provinces.

French forest engineers who made an important contribution to the modernization of the Ottoman forestry finished their mission in 1878.

Key Words: Forest, Engineer, Forest School, French, Modernization